

Pázmány Péter kritikai kiadás

OTKA 67975. sz. pályázat záró beszámolója, 2011. augusztus.

A beszámolót készítette Hargittay Emil projektvezető

I. Az elvégzett munka (2007-2011)

A „Pázmány Péter kritikai kiadás” elnevezésű OTKA pályázatban Pázmány Péter (1570-1637) kardinálisnak a magyarországi barokk irodalom meghatározó és legnagyobb hatású alakjának a műveit rendezi sajtó alá a munkacsoport. Az elvégzett munka alapján tudományosan meghatározható lesz a szerző írásmódja, kapcsolódása a hasonló európai műfajokhoz (hitviták, imádságok, prédikációk). A kutatás feltárja Pázmány forrásbázisait, citátumainak hitelességét és szövegein keresztül viszonyát korának irodalmához, művelődéstörténetéhez és vallási felekezeteihez. 2000 és 2006 között összesen négy kötet jelent meg a kritikai kiadás sorozatból. A 2007 és 2011 közötti időszakban folytatódott a Pázmány Péter kritikai kiadás munkálatai. A terveknek megfelelően három kötet jegyzetanyaga készült el, de a tervezetthez képest többet is sikerült teljesíteni: ugyanis a tervezett négy szöveg adatbevitelén túl további három mű szövegbevitelére és ezek ellenőrzésére fejeződött be. Ilyen módon a Pázmány kritikai kiadás munkacsoportja jelenleg összesen tizenegy Pázmány mű munkálatait végzi/végezte. Az elvégzett munkák részletezése az eredeti művek megjelenésének sorrendjében:

1) *Felelet* (Nagyszombat, 1603, RMNy 905). A korábban kiadott szövegkiadás [PÁZMÁNY Péter, *Felelet Magyar István sárvári prédikátornak az ország romlása okairól írt könyvére (1603)*, kiad. HARGITTAY Emil, Bp., Universitas, 2000 (Pázmány Péter Művei, 1).] jegyzetkötete elkészült. Kiadásra való megpályázására 2011/2012-ben kerülhet sor.

2) *Tíz nyilvánvaló bizonyosság* (Graz, 1605, RMNY 933), appendix: *A Mahomet vallása hamisságáru*. A korábban kiadott szövegkiadás [PÁZMÁNY Péter, *Az mostan támadt új tudományok hamisságának tíz nyilvánvaló bizonyossága és rövid intés a Török Birodalomról és vallásról (1605)*, kiad. AJKAY Alinka, HARGITTAY Emil, Bp., Universitas, 2001 (Pázmány Péter Művei, 2).] jegyzetkötete elkészült. A szövegkiadást is megjelentető kiadó 2011-ben sikerrel pályázott a Nemzeti Kulturális Alap kritikai kiadás-pályázatán, így a jegyzetkötet 2012-ben megjelenhet.

3) *Imádságos könyv* (Graz, 1606, RMNy 945; Pozsony, 1610, RMNy 1003; Pozsony, 1625, RMNy, 1345; Pozsony, 1631, RMNy, 1513). A Pázmány életében négy kiadásban is megjelent *Imádságos könyv* utolsó kiadása jelent meg kritikai kiadásban az „ultima manus” elve alapján [PÁZMÁNY Péter, *Imádságos könyv (1631)*, kiad. SZ. BAJÁKI Rita, HARGITTAY Emil, Bp., Universitas, 2001 (Pázmány Péter Művei, 2.)]. Ennek jegyzetkötete - azaz a négy kiadás szövegkritikája és a tárgyi jegyzetek - elkészült. Kiadásra való megpályázására 2011/2012-ben kerülhet sor.

4) *Rövid tanúság* (Graz, 1606, RMNy 945, kolligátumban az *Imádságos könyv* első kiadásával). Csak a teljesség kedvéért szerepel ebben a listában, mivel 2006-ban már megjelent a kritikai szöveg jegyzetekkel és faksimilével: PÁZMÁNY Péter, *Rövid tanúság (1606)*, s. a. r., jegyz. BRETZ Annamária, Bp., Universitas, 2006 (Pázmány Péter Művei, 4), 214 p.

5) *Keresztyéni felelet a megdicsőült szentek tiszteletiről* (Graz, 1607, RMNy 961). A begépelés, annak ellenőrzése, majd az ellenőrzés utáni visszajavítás elkészült.

6) *Öt szép levél* (Graz, 1609, RMNy 980). A begépelés, annak ellenőrzése, majd az ellenőrzés utáni visszajavítás elkészült.

7) *Alvinci feleletinek megrostálása* (Pozsony, 1609, RMNy 986). A begépelés, annak ellenőrzése, majd az ellenőrzés utáni visszajavítás elkészült.

8) *A Nagy Calvinus Jánosnak Hiszek egy Istene* (Nagyszombat, 1609, RMNy 984). A begépelés, annak ellenőrzése, majd az ellenőrzés utáni visszajavítás elkészült.

9) *Posonban lött praedicatio* (Pozsony, 1610, RMNy 1004). A begépelés, annak ellenőrzése, majd az ellenőrzés utáni visszajavítás elkészült.

10) *Öt levél* (Pozsony, 1613, RMNy 1059). E mű az *Öt szép levél* (Graz, 1609, RMNy 980) teljesen átdolgozott 2. kiadása, amely a *Kalauz* appendixeként jelent meg. Az újabb szakirodalom (BALÁZS Mihály, *Az Öt szép levél 1609-ben = B. M., Felekezeti és fikció*, Bp., Balassi Kiadó, 2006, 193-216.) figyelembe vételével is döntött úgy a kutatócsoport, hogy nem elegendő a 2. kiadás szövegkritikai jegyzetként való közlése, hanem a Pázmány által végrehajtott változtatások mennyisége és minősége miatt külön műként kezelendő. A begépelés, annak ellenőrzése, majd az ellenőrzés utáni visszajavítás elkészült.

11) *Pünkösöd után X. vasárnapi prédikáció* (Pozsony, 1636, RMNy 1659). E mű a *Posonban lött praedicatio* (Pozsony, 1610, RMNy 1004) átalakított második kiadása. Mivel a két munka a szövegeket és a jegyzetelést tekintve együtt kezelendő, ezért a kronológiai eltérést ez esetben figyelmen kívül kellett hagyni. A begépelés, annak ellenőrzése, majd az ellenőrzés utáni visszajavítás elkészült.

A projekt idején a kutatócsoport tagjai nem törekedtek nagyszámú publikáció létrehozására, aminek az az oka, hogy a pályázat jellegénél fogva az elmúlt négy évben kiadások előkészítésére, tehát kutató munka végzésére irányult. Mindazonáltal az OTKA beszámoló publikációs listájába nem került be annak a négy előadásnak az anyaga, amelyet kutatócsoportunk négy tagja a 2011 májusi *Filológia és textológia a régi magyar irodalomban* című, az MTA Irodalomtudományi Intézete és a Miskolci Egyetem által megrendezett konferencián előadott, ugyanis ez a konferenciakötet még nem jelenhetett meg. (A négy előadócímét lásd alább.) 2011-re három olyan kötet (az említett három jegyzetkötet) készült el, melyek kiadása 2012-től megkezdődhet. Az első megjelenő kötet, a már NKA támogatást elnyert *Tíz nyilvánvaló bizonyosság* lesz. A további kötetek kiadásához a kiadó pályázni kíván venni OTKA publikációs pályázatán, a Nemzeti Kulturális Alap kritikai kiadás pályázatán és az MTA könyvtámogatási programján.

A pályázat részvevői körében személyi változás nem történt, és az alábbi kutatók, aki egyébként a beadott pályázatban is nevesítve voltak, maradéktalanul elvégezték feladataikat: Ajkay Alinka (*Tíz nyilvánvaló bizonyosság* – jegyzetkészítés), Bajáki Rita (*Imádságos könyv* – jegyzetkészítés, szövegkritikai jegyzetek), Báthory Orsolya (*Felelet* – jegyzetkészítés, *Tíz nyilvánvaló bizonyosság* – jegyzetkészítés), Bitskey István (szaktanácsadás), Bogár Judit (jegyzetkészítés, tárgyi jegyzetek), Gábor Csilla (szaktanácsadás), Hargittay Emil (a projekt munkáinak koordinálása; *Felelet* – jegyzetkészítés), Kecskeméti Gábor (szaktanácsadás), Nagy László (szaktanácsadás), Vadai István (szaktanácsadás), Varsányi Orsolya (*Tíz nyilvánvaló bizonyosság* – jegyzetkészítés). A pályázat egyetlen teljes munkaidejű alkalmazottjának, Bajáki Ritának 2009-ben „Summa cum laude” eredménnyel megvédett PhD értekezése („*Csak az tud jól élni, aki jól tud imádkozni.*“ *Pázmány Péter Imádságos könyvének szövegkritikai vizsgálata*) elektronikus formában megjelent: <http://www.mek.oszk.hu/08200/08269>. A szövegátírási feladatokba sikerült egyetemi hallgatókat/doktoranduszokat is bevonni, akik közül Csizmadia Patricia dolgozott a legeredményesebben.

A Pázmány kritikai kiadás munkálatainak leginkább időigényes és legnehezebb pontja a Pázmány által használt nem bibliai források feltárása és azonosítása. (A bibliai citátumok feltárása és egyeztetése technikailag jóval egyszerűbb feladatot jelent.) Pázmány saját könyvtára egészében nem maradt fenn, az általa használt grazi egyetemi könyvtár anyagának nagy része szétszóródott a jezsuita rend feloszlata után. A mai könyvtári viszonyokat figyelembe véve csak több gyűjtemény együttes használatával lehetséges a források felkutatása, de tapasztalataink szerint még így sem a teljesség igényével. Ugyanakkor Pázmány műveinek első kiadásai több külföldi könyvtárba is elkerültek, így a forrásvizsgálat mellett a példányleírások érdekében a munkacsoport tagjai rövid **kutatótat tettek** a pályázat segítségével az alábbi könyvtárakban, kutatóhelyeken.

AJKAY Alinka: Bécs, Österreichische Nationalbibliothek (a *Tíz bizonyág* példányleírása, Pázmány forrásainak vizsgálata, 2011. március 14.); Graz, Universitätsbibliothek (a *Tíz nyilvánvaló bizonyág* forrásainak kutatása, 2008. augusztus 19.); Graz, Landesbibliothek (a *Tíz nyilvánvaló bizonyág* példányleírása, 2010. október 29.); Gyöngyös, Ferences Könyvtár (a *Tíz nyilvánvaló bizonyág* példányleírása, 2011. július 21.).

BAJÁKI Rita: Kolozsvár, Egyetemi és Akadémiai Könyvtár (a kritikai kiadás tárgykörébe tartozó nyomtatványok kolozsvári példányainak szövegkritikai vizsgálata, 2010. június 28–július 2.); Zágráb, Egyetemi Könyvtár (az *Imádságos könyv* 1625-ös, illetve 1631-es kiadásainak vizsgálata, 2011. január 23–24.); Graz, Franziskaner Kloster; Amberg, Staatliche Provinzialbibliothek (Az *Imádságos könyv* 1610-es, illetve 1631-es kiadásainak vizsgálata, 2011. június 3–10.); Szeged, Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár (az *Imádságos könyv* recepciójához tartozó példány vizsgálata, 2010. november 11.).

BOGÁR Judit: Bécs, Österreichische Nationalbibliothek (az *Imádságos könyv* forrásainak keresése, Pázmány hivatkozásainak ellenőrzése, 2008. június 17–20.); Bécs, Österreichische Nationalbibliothek (az *Imádságos könyv* forrásainak, Pázmány hivatkozásainak ellenőrzése, 2011. május 3–4.).

HARGITTAY Emil: Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek (a *Felelet* elsősorban protestáns forrásainak kutatása, Pázmány hivatkozásainak ellenőrzése, 2009 augusztus).

A kritikai kiadás előkészítésével tematikailag közvetlenül összefüggésben álló **konferencia-előadások** a pályázat futamideje alatt:

AJKAY Alinka:

- *Pázmány Péter: Tíz bizonyág* (2011. május 25-28., Miskolc, *Filológia és textológia a régi magyar irodalomban* című, az MTA Irodalomtudományi Intézete és a Miskolci Egyetem által megrendezett konferencia)

BAJÁKI Rita:

- *Pázmány Péter Imádságos könyve* (2007. november 8., Pécsi Tudományegyetem, vendégelőadás)

- *Pázmány Péter és Kopcsányi Márton imakönyve* (2010. április 9–10., Piliscsaba, *Régi magyar imakönyvek és imádságok, III. Lelkiségtörténeti konferencia* című konferencia)

- *Pázmány Imádságos könyvének hatása* (2010. április 14. Piliscsaba, *Pázmány hatása a bölcsészeti- és társadalomtudományokra* című konferencia, Bogár Judittal közösen)

- *Pázmány Péter Imádságos könyvének szövegkritikai problémái* (2011. április 24., Pécsi Tudományegyetem, vendégelőadás)

- *Pázmány Imádságos könyvének kritikai kiadása: A szövegkritika* (2011. május 25-28., Miskolc, *Filológia és textológia a régi magyar irodalomban* című, az MTA Irodalomtudományi Intézete és a Miskolci Egyetem által megrendezett konferencia)

BOGÁR Judit:

- *Pázmány Péter* Imádságos könyve és a Biblia (2010. április 9–10., Piliscsaba, *Régi magyar imakönyvek és imádságok, III. Lelkiégtörténeti konferencia* című konferencia)
- *Pázmány* Imádságos könyvének hatása – (2010. április 14., Piliscsaba, *Pázmány hatása a bölcsészet- és társadalomtudományokra* című konferencia, Bajáki Ritával közösen)
- *Pázmány* Imádságos könyvének kritikai kiadása: A tárgyi jegyzetelés viszonyosságai (2011. május 25-28., Miskolc, *Filológia és textológia a régi magyar irodalomban* című, az MTA Irodalomtudományi Intézete és a Miskolci Egyetem által megrendezett konferencia)

HARGITTAY Emil:

- *A Pázmány kritikai kiadás* (2011. május 25-28., Miskolc, *Filológia és textológia a régi magyar irodalomban* című, az MTA Irodalomtudományi Intézete és a Miskolci Egyetem által megrendezett konferencia)

VARSÁNYI Orsolya:

- *Pázmány Péter és az iszlám* (2010. április 14. Piliscsaba, *Pázmány hatása a bölcsészet- és társadalomtudományokra* című konferencia)

II. Az elkészült három jegyzetkötet tartalomjegyzéke**FELELET (Tartalomjegyzék)****1. Bevezetés a jegyzetkötetbe**

- 1.1. Általános tudnivalók
- 1.2. A mű létrejöttének körülményei, kiadásai és utóélete
- 1.3. A kiadás ismert példányai

2. Szövegkritikai jegyzetek

- 2.1. Szövegkritikai jegyzetek a nyomtatvány szövegéhez
- 2.2. Kéziratos kiegészítések a nyomtatványhoz
- 2.3. A kéziratos bejegyzések műmutatója

3. Tárgyi jegyzetek

- 3.1. A *Felelet* (1603) tárgyi jegyzetei
- 3.2. A Pázmány által használt művek mutatója (a nyomtatvány főszövege és jegyzetei szerint)

4. Mutatók

- 4.1. Pázmány rövidítései
- 4.2. A bevezetőben és a jegyzetekben hivatkozott művek és szakirodalom
- 4.3. A *Felelet*ben hivatkozott bibliai könyvek
- 4.4. Helynévmutató
- 4.5. Személynévmutató

5. Mellékletek

TÍZ NYILVÁNVALÓ BIZONYSÁG (Tartalomjegyzék)

1. Bevezetés a jegyzetkötetbe

- 1.1. Általános tudnivalók
- 1.2. A kiadás ismert példányai

2. A *mostan támadt új tudományok hamisságának tíz nyilvánvaló bizonyága* (1605)

- 2.1. Tárgyi jegyzetek
- 2.2.1. A Pázmány által használt művek mutatója (főszöveg szerint)
- 2.2.2. A Pázmány által használt művek mutatója (szerzők szerint)

3. A *Tíz bizonyágba tett kéziratok bejegyzések*

- 3.1. Pázmány kéziratok bejegyzéseinek szövege
- 3.2. Pázmány kéziratok bejegyzéseinek műmutatója
- 3.3. A Pázmány kéziratok bejegyzéseiben szereplő szerzők

4. *Appendix. A Mahomet vallása hamisságáról*

- 4.1. A mű létrejöttének körülményei
- 4.2. Tárgyi jegyzetek
- 4.3.1. A Pázmány által használt művek mutatója (főszöveg szerint)
- 4.3.2. A Pázmány által használt művek mutatója (szerzők szerint)

5. Mutatók

- 5.1.1. Pázmány rövidítései
- 5.1.2. A bevezetőben és a jegyzetekben hivatkozott művek és szakirodalom
- 5.2. A hivatkozott bibliai könyvek
- 5.3. Helynévmutató
- 5.4. Személynévmutató

6. Mellékletek

IMÁDSÁGOS KÖNYV (Tartalomjegyzék)

1. Bevezetés a jegyzetkötetbe

- 1.1. Általános tudnivalók
- 1.2. A mű létrejöttének körülményei, kiadásai és utóélete
- 1.2.1. A mű létrejöttének körülményei
- 1.2.2. A mű kiadásai és utóélete

2. A Pázmány életében megjelent kiadások ismert példányai (1606, 1610, 1625, 1631)

3. Szövegkritikai jegyzetek

- 3.1. Bevezetés a szövegkritikai jegyzetekhez
- 3.2. A kritikai kiadás sajtóhibái
- 3.3. Az általunk emendált sajtóhibák, melyeket az errata nem tartalmaz
- 3.4. A négy kiadás oldalszám-konkordanciája

3.5. Szövegkritikai jegyzetek

4. Tárgyi jegyzetek

4.1. Bevezetés a tárgyi jegyzetekhez

4.2. Tárgyi jegyzetek

5. Mutatók

5.1. Rövidítésjegyzékek

5.1.1. A jegyzetekben használt rövidítések

5.1.2. Pázmány rövidítései

5.1.3. A jegyzetekben rövidítve idézett művek jegyzéke

5.2. Pázmány hivatkozásainak jegyzéke

5.2.1. Pázmány hivatkozásai az *Imádságos könyv*ben szereplő nevek és címek szerint

5.2.2. A Pázmány által hivatkozott művek szerzői betűrend szerint

5.3. A hivatkozott bibliai könyvek

5.4. Pázmány Péter *Imádságos könyvének* szakirodalma

5.5. Helynévmutató

5.6. Személynévmutató

III. A kutatás összefoglaló tanulságai a kiadás számára

A kritikai kiadás készítésekor a szövegkiadási és jegyzetkészítési munka egyes problémái többször is visszatértek, ezeket általános tanulságai miatt érdemes röviden itt is összefoglalni. A jegyzetek elkészítésekor számos gyakorlati és elvi problémába ütköztek a kötetek készítői. A szövegkritika kérdésében számot kellett vetni a „dinamikus szöveg” elvével és gyakorlatával, amely szerint Pázmány minden korábbi művét valamely későbbi kiadás számára erőteljesen átdolgozta, s ennek három esetben kézirat forrása is fennmaradt a megjelent első kiadásokban, a szövegek Pázmány által saját kezűleg bejegyzett és pótlapokra írt jelentős bővítésével: a *Felelet*, a *Tíz nyilvánvaló bizonyosság* és a Balduinus ellen írt *Setét hajnalcsillag után bujdosó lutheristák vezetője* (1627) esetében. Más esetekben (mint pl. az *Imádságos könyv* vagy a *Kalauz* esetében) a Pázmány életében megjelent kiadások összevetése mutatja a folyamatos átdolgozást. Ezen kívül az átdolgozást mutatja az *Öt szép levél* újabb kiadása a *Kalauz* első (1613), majd második kiadásában (1623), továbbá az 1636-os prédikációs kötet előtt megjelent, egyetlen nyomtatásban is kiadott prédikációja a Torday János felekezetváltásait bíráló *Posonban lött praedikatio* (1610) című beszéd. 1613 előtt írt műveinek jelentős terjedelmű szövegegységeit Pázmány az 1613-ban megjelent *Kalauz*ba kompilálta bele, ismét jelentős módosításokat hajtva végre saját szövegein, a helyesírástól kezdve a forráshasználat kibővítésén keresztül a fejezetek átrendezéséig, hogy azután ez az első *Kalauz* kiadás újabb változtatásokon keresztül menve jelenjen meg 1623-ban és 1637-ben.

A jegyzetek elkészítésekor fontosnak tartottuk és tartjuk a Pázmány által idézett művek és idézetek azonosítását. Mint említettük, e tekintetben a legnagyobb nehézséget és módszertani problémát az okozta, hogy nem áll rendelkezésünkre a Pázmány által is használt könyvtár, még töredékes mivoltában sem. Korai műveit még grazi időszakában írta, s a grazi egyetemi könyvtárban ma már csak egy része található meg a 16-17. század fordulóján létezett

könyvtárnak, aminek legfőbb oka a jezsuita rend 18. század végi feloszlatása, s ezt követően a könyvállomány egy részének szétszóródása volt. Más gyűjtemények Pázmány egykori saját könyvtárának szétszóródását mutatják: elég, ha arra gondolunk, hogy a saját maga által létrehozott munkapéldányok egyike ma az MTA könyvtárának kéziratárában (*Tíz nyilvánvaló bizonyosság*), másik a Budapesti Egyetemi Könyvtárban (*Setét hajnalcsillag után bujdosó lutheristák vezetője*), a harmadik (*Felelet*) magántulajdonban van. Ugyanakkor a pozsonyi Egyetemi Könyvtárban is van a Pázmány által használt könyvekből, legalábbis Mészáros Klára nyilatkozataiból erre lehet következtetni. Ilyen módon gyakorlatilag kizárt annak a lehetősége, hogy a Pázmány által használt kiadások mindegyikét egyértelműen rekonstruálhassuk. A forrásvizsgálat alapján mégis szembeűnő, hogy a forrásukkal feltárt idézetek vagy szó szerint pontosak, vagy szándékosan összevontan szerepelnek, azaz több különböző idézet egybekompilálva, egybeszerkesztve szolgálja a gondolatmenetet. (Ezt Varsányi Orsolya tanulmánya meggyőzően igazolta: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 645-678.) Mindeddig nem sikerült azonosítani olyan florilégiumokat, melyekből nagy mennyiségű idézetet emelt volna át Pázmány. Minden jel arra mutat, hogy a bibliai citátumokat saját maga fordította le latinból, s ha ugyanaz az idézet ugyanabban a műben többször is vagy más művében is előfordul, fordítása formailag már nem mindig azonos. Ebből pedig arra következtethetünk, hogy a bibliai citátumok fordításait emlékezetből írta le.

A szövegátírás alapelve az volt, hogy a mai magyar helyesírásban már nem használatos betűalakokat helyettesítjük ma használatos betűalakokkal. Az egyes szövegkiadásokban ezekről a betűalakokról lista is készült. Erre az átalakításra azért van szükség, hogy a szöveg olvashatóbb legyen. Azonban – lássuk be – ha egy β -et ss-é írunk át, akkor a kiadott szövegben eredetileg is létező ss-től kiadásunk alapján már nem különíthető el az eredeti karakter. Vonatkozik ez a többi, olvasást elősegítő átírt karakterre is. Szövegkiadásunk így pl. a helyesírás-kutatás számára nem lesz megbízható forrás, az ilyen kutató számára kiadványunk nem váltja ki az eredeti forrasszöveg tanulmányozását. Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy egy elektronikusan rögzített, sorszámozott, jegyzetelhető formába hozott, eredetileg kéziratos vagy akár nyomtatott régi szöveg sokkal jobban kezelhető, használható, kereshető, mint maga az eredeti, vagy annak a fakszimiléje. Pázmány több műve is a „vegyes szöveg” kategóriájába tartozik, ugyanis – mint említettük - három műve nagy mennyiségű autográf javítással és kiegészítéssel maradt fenn. A kiadástípusok keveredésének és ellentmondásosságának feloldására az alábbiakban egy ideális kritikai kiadási mód a következő összetevőkből áll.

Egy igényes kritikai kiadás igazi alap kutatás: egy szerző műveinek, egy műfaj vagy műfajcsoport alkotásainak hosszú évtizedekre, vagy akár még sokkal több időre meghatározó alapját jelenti minden további, a tudományos problémára vonatkozó kutatásnak. Az elmúlt évtized kutatásainak fontos tapasztalata az, hogy az ideálisnak elképzelt kritikai kiadást egy úgynevezett „totális kritikai kiadás” meghatározásaként rögzítsük. Ennek alapelvei a következők: **1.** a mű betűhív átírata, annak közlése papíralapon és egyidejűleg kereshető elektronikusan módon, a könyvbe helyezett lemezmelléklet segítségével, **2.** a szövegkritikai és tárgyi jegyzetek elkészítése és papíralapú publikálása, **3.** a mű hasonmásának közlése egyidejűleg, papíralapon vagy elektronikusan formában (a lehetőségektől függően). A „totális kritikai kiadás” lényege, hogy a hagyományos papíralapú közlés mellett (digitalizált formában is) rendelkezésre áll a forrasszöveg, azaz a kritikailag jegyzetelt szövegkiadás egyúttal hasonmás forráskiadás is. Nem a kiadástípusok keveréséről van itt szó, hanem egy olyan komplex kiadásról, amely a kiadás alapjául szolgáló eredeti szöveget is magában foglalja.

Azt gondolom, hogy a „totális kritikai kiadás” fenti három alapvető alkotó eleméről, variánsáról nem mondhatunk le, s a három megjelenési forma, változat mindegyikét nyomtatott könyv formában, az elektronikusan publikált részeket pedig a könyvhöz illesztett lemezmellékletként szükséges közreadnunk. Miután mindez elkészült, kívánatos, hogy az egész anyag a világhálón is hozzáférhető legyen. A publikálást illetően a következő problémák merülnek fel, amelyeket a közreadónak egyenként meg kell oldania.

A betűhív szövegátírásnak az előadásban említett korlátait feloldja az eredeti szöveg párhuzamos faksimile közlése. Ez lehetséges papíron és digitális formában. Ez utóbbi ellen szól, hogy kiadásunk csak addig használható, amíg a majdani időszakok hardverjei és szoftverjei megengedik és lehetővé teszik a ma előállított elektronikus forma olvasását. Az talán nem is prognosztizálható, mekkora munkát jelent majdan az avulás miatt szükségessé váló elektronikus konvertálás. A szakma több szempontból is érthető módon konzervatív a közlés módját illetően. A könyvet szerető és előnyben részesítő konzervatív szemlélet hívei ebből a szempontból nézve már nem konzervatívok, hanem „futuristák”: aki ma könyvet állít elő (beleértve a faksimile kiadást) sokkal inkább a távoli jövőnek dolgozik, mint az, aki a technikailag néhány évre vagy maximálisan néhány évtizedre szóló elektronikus kiadást (adott esetben a lemezmellékletet vagy a hálózatos kiadást) preferálja. Egy ilyen, valamilyen formában hasonmást is közlő kiadás esetében, ha az átírási elvek változnának, esetleg következetlennek minősülnének, a problémás helyek tisztázására ott a párhuzamosan közölt elektronikus hasonmás kiadás. Ebben az esetben a későbbi kutatóknak már nem kell bemennie könyvtárba, ha pl. egy adott szöveg hangjelölési vagy helyesírási kérdéseit kívánja tanulmányozni, esetleg egy kéziratos szöveg átírását kívánja ellenőrizni. A „totális kritikai kiadás” létrehozásában alapvetően két problémát lesz szükséges leküzdeni. Az egyik a jogi probléma, hiszen ahhoz, hogy hasonmás kiadásokat sokszorosítsunk és kiadjunk, meg kell szerezni a hazai vagy külföldi őrző intézmény engedélyét. Ezzel is összefügg a másik probléma, a finanszírozás kérdése. Ha az ideálisnak gondolt, papíralapú hasonmás közlést kívánjuk kivitelezni, kiadványunk terjedelme akár többszörösére is növekedhet. A digitalizált faksimile közlése olcsóbb, de ez magában hordja a fent említett „avulás” problémáját.

A jelenleg futó kritikai kiadások többnyire nem követik a fent leírt elveket, noha ezek csaknem minden kötete kiválóan sikerült munka. Ilyen „hagyományos” kritikai kiadások pl. a Régi Magyar Költők Tára 16., 17., és 18. századi kiadása, a Berzsenyi, a Kölcsey, és az Arany János kiadás. Ha itt vázolt elképzelésünket szembesítjük a Textológiai munkabizottság *Alapelvek az irodalmi szövegek tudományos kiadásához* című állásfoglalásával, akkor azt látjuk, hogy az abban lefektetett elvekkel semmiben nincs ellentmondásban, csupán az ott körvonalazott négy kiadástípus (kritikai kiadás, forráskiadás, genetikus kiadás, elektronikus kiadás) együttesét prezentáltuk a „totális kritikai kiadás” fogalma alatt.

Mindezt figyelembe véve és számolva a realitásokkal, 2006-tól kezdve a Pázmány kritikai kiadás kötetei is megpróbálják megvalósítani a „totális kritikai kiadás” által felvetett igényeket. Az első ilyen kötet a 2006-ban megjelent kötet volt, mely Pázmány 1606-os *Rövid tanúság* című művét tartalmazta. Ennek a publikációnak az volt a könnyebbsége, hogy a címének megfelelően csakugyan rövid terjedelmű: a szöveg betűhív átírása mindössze 50 oldal, ezt követi a hozzá fűzött kritikai jegyzetanyag (45 oldal), majd az 1606-os mű hasonmása (96 oldal). A *Feleletet, Tíz nyilvánvaló bizonyágot és Imádságos* könyvet már a fentiekben vázolt elvek szerint kívánjuk megjelentetni, ami a munka következő lépése lesz a három jegyzetkötet publikálásakor.